

بررسی نقش گردشگری در توسعه اقتصادی استان گلستان

*اکبر شربتی

دانشجوی دکتری جغرافیا (گرایش اقتصادی) و مدرس گروه جغرافیای، دانشگاه پیام نور استان گلستان
تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۱۲/۱۱؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۱۰/۲۲

چکیده

امروزه صنعت گردشگری به عنوان صنعتی نوپا با ویژگی‌های بارز و منحصر به فرد، بخش مهمی از فعالیت‌های اقتصادی کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه را به خود اختصاص داده است. استان گلستان با داشتن طبیعت زیبا، سرسبز و چشم‌اندازهای منحصر به فرد، دارای بیش از ۳۵۰ جاذبه طبیعی متنوع و ارزشمند بوده و یکی از قطب‌های اکوتوریسم در شمال کشور ایران است. این استان به عنوان بخشی از سرزمین پهناور ایران، سابقه تاریخی درخشان داشته، مرکز اصلی شکل‌گیری تمدن آریایی در شمال ایران بوده است. در این محدوده جغرافیایی بیش از ۱۱۰۰ اثر و یادمان‌های تاریخی وجود دارد و بهره‌گیری از این قابلیت‌های ارزشمند و متنوع در صنعت گردشگری به مثابه منابع اقتصادی اهمیت دارند. هدف از این پژوهش، بررسی نقش گردشگری در توسعه اقتصادی استان گلستان است. پژوهش از نوع کاربردی و روش تحقیق آن نیز که بر پژوهش موردی استوار است، توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری در این تحقیق، کارشناسان و صاحب‌نظران سازمان‌ها و مؤسسات دولتی و خصوصی فعال در حوزه گردشگری استان گلستان است. حجم نمونه بر اساس فرمول نمونه‌گیری کوکران ۱۹۵ نفر برآورد شد. شیوه نمونه‌گیری، نمونه‌گیری هدفمند (در دسترس) بوده است. ابزار سنجش در این تحقیق پرسش‌نامه توأم با مصاحبه بوده و برای آزمون روایی و اعتبار ابزار سنجش از ضریب آلفای کرون باخ استفاده شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS و برای اثبات فرضیات از آزمون کای اسکوئر (خی دو) استفاده شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که گردشگری در ایجاد و توسعه اشتغال، افزایش میزان سرمایه‌گذاری، ارتقای سطح درآمد و بهبود شاخص‌های کیفیت زندگی مردم استان گلستان تأثیر مثبت و مؤثر دارد.

واژه‌های کلیدی: گردشگری، جاذبه‌های گردشگری، توسعه اقتصادی، اشتغال، استان گلستان

مقدمه

کشورهای توسعه یافته و چه در کشورهای در حال توسعه به کار رفته است (Font, Ahjem, 1999: 63). بسیاری از کشورها صنعت گردشگری را به عنوان منبع اصلی درآمد، اشتغال، رشد بخش خصوصی و توسعه ساختار، زیر بنایی می‌دانند. اگر چه در مناطق مختلف، شرایط متفاوت است، گردشگری همواره عامل مهمی برای توسعه اقتصادی به حساب می‌آید (طیبی و همکاران، ۱۳۸۶: ۸۴). توسعه صنعت گردشگری در کشورهای صنعتی، موجب تنوع درآمدها و کاهش ناهماهنگی در اقتصاد می‌گردد و در

امروزه صنعت گردشگری به عنوان صنعتی نوپا دارای ویژگی‌های بارز و منحصر به فرد، بخش مهمی از فعالیت‌های اقتصادی و تولیدی کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه را به خود اختصاص داده است (UNWTO, 2007: 11). گردشگری یکی از رشد یافته‌ترین صنایع نیمه دوم قرن بیستم بود و اغلب به عنوان کلید و یا رمز رشد اقتصادی، چه در

کشورهای در حال توسعه، فرصتی برای صادرات، تولید ارز و ایجاد اشتغال به شمار می‌آید (hall, 1994: 457). یکی از ویژگی‌های مهم اقتصادی صنعت گردشگری، مصرف درآمدهای حاصل از مناطق گردشگری در همان مناطق است. بنابراین، گردشگری وسیله‌ای برای انتقال منابع عظیم درآمدی از کشورهای مبدأ به کشورهای مناطق مقصد و پذیرای گردشگر است (بیشویی، ۱۳۹۰: ۲۸). گردشگری یکی از سریع‌ترین راه‌های بازگشت سرمایه است و بالاترین ضریب انباشت سرمایه را دارد و از ضریب تکاثری بالا نسبت به سایر فعالیت‌ها برخوردار می‌باشد (مطیعی لنگرودی و نصرتی، ۱۳۹۰: ۳۵۷). گردشگری نه تنها در پیشبرد اقتصاد ملی و درآمدهای ارزی نقش‌آفرین بوده، بلکه فعالیتی است پاکیزه و عاری از هرگونه آلودگی و در عین حال ایجادکننده‌ی مشاغل جدید (ابراهیم‌زاده و آقاسی‌زاده، ۱۳۹۰: ۶). گردشگری نه تنها موجب کسب درآمد مستقیم و چند برابر چرخه‌ی پولی غیرمستقیم می‌شود، بلکه موجب رشد تولیدات صنایع دستی و صنعتی نیز می‌شود. پول‌هایی که گردشگر خرج می‌کند بر سیستم اقتصادی کشور میزبان اثرات مثبتی می‌گذارد (امیرحاجلو و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۸). گردشگری برای مناطق دارای جاذبه‌های جهانگردی می‌تواند به مهم‌ترین منبع کسب درآمد تبدیل شود، مشروط بر این‌که برنامه‌ریزی صحیح و همه‌جانبه توأم با آینده‌نگری برای بهره‌برداری منطقی و عملی آن تنظیم و اجرا گردد. استان گلستان با داشتن طبیعت زیبا و سرسبز و چشم‌اندازهای منحصر به فرد دارای بیش از ۳۵۰ جاذبه طبیعی متنوع و ارزشمند بوده و از این لحاظ یکی از قطب‌های اکوتوریسم در شمال کشور ایران

است. استان گلستان به‌عنوان بخشی از سرزمین پهناور ایران، از نظر تاریخی، سابقه‌ای درخشان دارد. این استان بزرگ‌ترین و آبادترین سرزمین در شمال ایران، در سده‌های اولیه اسلامی و قبل از آن بوده است (معاونت برنامه‌ریزی استانداری گلستان، ۱۳۹۰: ۸). سابقه تمدن آن با توجه به کاوش‌های باستانی، به حدود شش هزار سال قبل برمی‌گردد (مهندسین مشاور هامون یک، ۱۳۸۲: ۵۵) و در حقیقت یکی از قدیمی‌ترین ایالت‌های ایران و مرکز شکل‌گیری تمدن آریایی در شمال ایران بوده است (شربت، ۱۳۸۹: ۵۷). آثاری که در دهه‌های اخیر به‌خصوص از تو رنگ تپه گرگان کشف شده، قدمت سکونت مردم این منطقه را به هزاره‌های سوم و چهارم پیش از میلاد، یعنی از ورود آریایی‌ها به ایران می‌رساند (قائمی، ۱۳۷۹: ۲). در این محدوده جغرافیایی بیش از ۱۱۰۰ اثر و یادمان‌های تاریخی وجود دارد. بهره‌گیری از این قابلیت‌های ارزشمند و متنوع در صنعت گردشگری به مثابه منابع اقتصادی اهمیت دارند. با توجه به پتانسیل‌های گردشگری استان گلستان، تلاش برای ارتقای این صنعت بیش از پیش ضرورت دارد. هدف اصلی این تحقیق بررسی و تحلیل نقش گردشگری در توسعه اقتصادی استان گلستان است. این پژوهش در پی پاسخ‌گویی به سؤالات زیر شکل گرفته است:

- گردشگری تا چه اندازه در توسعه اقتصادی استان گلستان نقش دارد؟
- تأثیر گردشگری در ایجاد و توسعه‌ی اشتغال در استان گلستان به چه میزان است؟
- نقش گردشگری در ارتقای سطح درآمد و بهبود شاخص‌های زندگی مردم تا چه اندازه است؟

جدول ۱- فهرست مهم ترین جاذبه های گردشگری استان گلستان

جاذبه های طبیعی	جاذبه های یادمانی تاریخی	جاذبه های فرهنگی
- چشمه: آب گرم زیارت، لال، گل رامیان، آق سو، زاو، قلقلی - آبشار: کبودوال، شیرآباد، لوه، گلستان، زیارت، آق سو، دوآب - تالاب: آلاگل، آجی گل، آلاگل، گمیشان، بی بی شیروان - غار: شیرآباد، کیا رام، دام دام، فرنگ، سم، حمام خدایی - پارک های جنگلی: پارک ملی گلستان، ناهارخوران، دلد، النگدره، قرق، چهل چای، قرن آباد، امام رضا کردکوی، باغو، توسکستان، کبودوال - ذخیره گاه جنگلی: سورکش، زر بین زرین گل و رامیان، افرا تخته و پونه آرام، پسته وحشی قازانقایه جزایر: آشوراده - دهکده های بیلاقی: زیارت، در ازنو، جهان نما، افرا تخته، پا قلعه، قلعه قافه، ماهیان، فارسین، چلی، طاویر، نرسو، چینو - گل فشان: قارنیاق، نفت دلیجه، اینچه - سواحل دریا: بندر ترکمن، بندرگز و نوکنده - مناطق شکار ممنوع: چلچلی، عزیزآباد، قازانقایه - مناطق حفاظت شده: لوه، جهان نما، زاو	- تپه و محوطه های باستانی: تورنگ تپه، شاه تپه، ملاعلی تپه، آبادان تپه ۱ و ۲، شیخ تپه - قلعه: تاق، شاه نشین، ماران، گبری، منسجیق، جیق - برج: قابوس، رادکان - شهرهای تاریخی: تمیشه، جرجان و دشت حلقه - پل ها: آق قلا، قره سو، سیکا پل - مساجد مدارس دینی: کریم ایشان، عمادیه، مسجد جامع گرگان - خانه های قدیمی: تقوی، خراسانی، امیر لطیفی - موزه ها: کاخ موزه و موزه های باستان شناسی و صنایع دستی شهر گرگان، موزه های مردم شناسی شهرهای علی آباد و آزادشهر، موزه فرش گنبد - سایر یادمان های تاریخی استان: دیوار دفاعی گرگان، کاروانسرای قزلق، جاده شاه عباسی، جر کلباد	- جشن ها: جشن شصت و سه سالگی مردان ترکمن، جشن گندم و عروسی در مناطق ترکمن نشین، سوید قازان - اعیاد: فطر و قربان - موسیقی: موسیقی ترکمنی، کتولی، گذاری، موسیقی شرق گلستان - رقص: رقص خنجر ترکمن ها، بلوچی، سیستانی، محلی مازندرانی - ورزش های بومی: کشتی بدون شال و با شال، کشتی ترکمنی، مسابقات اسب دوانی - صنایع دستی و سنتی: قالی، قالیچه، قار چین و پشتی ترکمنی، زیورآلات ترکمنی، جاجیم، نمد، پلاس، سبدبافی، گلدوزی - بازار: بازار نعلبندان شهر گرگان، بازارهای روز شهرهای استان، بازارچه های ساحلی بندر ترکمن و بندرگز و بازارچه مرزی اینچه برون - پوشش اقوام ترکمن: پوشش زنان شامل روسری بزرگ گل دار، عرق چین، گردنبند، کلاه، کمر بند و پوشش مردان شامل چلووار، کلاه پوستی، لباس پوستی - اماکن زیارتی: خالد بن نبی، آق امام، روشن آباد، اسحاق نور، یحیی بن زید و ...

(مأخذ: نگارنده)

پیشینه تحقیق

یوسفی پور (۱۳۷۹) در مطالعه ای با عنوان نقش صنعت گردشگری در توسعه اقتصادی ایران و راه های گسترش آن، به مقایسه آماری بین درآمدهای گردشگری ایران و جهان پرداخته و نشان می دهد که سهم ایران از این درآمدها تنها یک درصد است و این امر حاکی از آن است که در برنامه های عمرانی و توسعه کشور به گردشگری توجه بسیار کمی شده است. صباغ کرمانی و امیریان (۱۳۷۹) به بررسی اثرات اقتصادی گردشگری در ایران با استفاده از تحلیل داده - ستانده پرداخته اند. در این مقاله، اثر مخارج گردشگران خارجی بر تولید درآمد، اشتغال، عواید دولت، توزیع درآمد و واردات محاسبه شده است. نتایج آن ها نشان می دهد که فعالیت های هتل

داری، صنایع غذایی، صنایع دستی و صنعت حمل و نقل داخلی بیشترین تأثیر را پذیرفته و بیشترین سهم را از تولید، درآمد و اشتغال ایجاد شده در اثر مخارج گردشگران خارجی را به خود اختصاص داده اند.

حاجی نژاد و همکاران (۱۳۸۸) رابطه معنی داری بین رشد گردشگری تجاری در شهر بانه و تغییرات بافت کالبدی و فضایی شهر گزارش دادند و افزایش جمعیت شهری، افزایش کاربری اراضی، افزایش ساخت و ساز واحدهای مسکونی و مجتمع های تجاری به همراه رشد مراکز اقامتی و پذیرایی، از بارزترین نمودهای این روابط و تغییرات ذکر کردند. مهرابی بشر آبادی و همکاران (۱۳۹۰) در مطالعه بررسی نقش گردشگری در اقتصاد استان کرمان و

گردشگری در توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شهرستان مشکین شهر تأثیر داشته است.

صیدایی و رستمی (۱۳۹۱) در مطالعه‌ای تحت عنوان «سنجش تأثیرات اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی توسعه گردشگری شهر کرمانشاه» به این نتیجه رسیده‌اند که با توجه به توانمندی‌های شهر کرمانشاه، توسعه گردشگری به ترتیب در توسعه اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی تأثیر معنی‌داری داشته و به ترتیب ۱۷ و ۱۶ درصد تغییرات اقتصادی و اجتماعی به توسعه گردشگری برمی‌گردد. امیر حاجلو و همکاران (۱۳۹۲) با روش توصیفی- تحلیلی و بهره‌گیری از پرسش‌نامه و با استفاده از فن رتبه‌بندی و بر اساس تشابه به راه حل ایده آل (فن Topsis) به ارزیابی و اولویت‌بندی اثرات گردشگری در سطح ملی پرداخته‌اند. نتایج تحقیق بیانگر آن است که در بین پیامدهای گردشگری بیش‌ترین آثار مثبت مربوط به بعد اقتصادی و در مرحله بعد اجتماعی است. بالاترین اولویت اثرات اقتصادی و اجتماعی گردشگری شامل اشتغال‌زایی و کمک به توسعه منطقه‌ای و تغییر در الگوهای فرهنگی و ارتقای سطح آگاهی بود.

زارعی نمین و همکاران (۱۳۹۰) در بررسی اثرات درآمدی صنعت گردشگری بر رشد اقتصادی کشورهای اسلامی عضو D8 به این نتیجه دست‌یافته‌اند که درآمدهای ناشی از گردشگری تأثیر مثبت و معناداری بر رشد اقتصاد این مجموعه از کشورها داشته است. مطیعی لنگرودی و رضائیه (۱۳۹۲) با روش توصیفی- تحلیلی و با استفاده از ابزار پرسش‌نامه به «ارزیابی اثرات اقتصادی گردشگری از دیدگاه جامعه میزبان در تفرجگاه بند ارومیه» پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که گردشگری اثرات مثبتی همچون ایجاد اشتغال برای جوانان و افزایش درآمد برای ساکنین محلی و اثرات منفی مانند افزایش قیمت زمین برای ساکنین محلی به دنبال داشته است.

نتایج مطالعه اسفندیاری و همکاران (۱۳۹۲) در بررسی نقش صنعت گردشگری در توسعه اجتماعی

توسعه کالبدی شهرستان‌های آن به این نتیجه دست یافتند که توسعه صنعت گردشگری در استان کرمان می‌تواند محرک خوبی در توسعه اقتصادی استان باشد. نتایج حاصل از تحلیل جدول داده- ستانده حاکی از آن است که بخش‌های مرتبط با صنعت گردشگری از لحاظ برقراری پیوند با سایر بخش‌های اقتصادی استان از بخش‌های پیش رو در اقتصاد استان محسوب شده و لذا این صنعت می‌تواند از دو سمت عرضه و تقاضا، تولید در سایر بخش‌ها و کل اقتصاد استان را رونق بخشد. میراج (۱۳۸۶) در مطالعه اثر جاذبه‌های گردشگری استان سمنان بر پویایی اشتغال به این نتیجه دست یافت که به دلیل واقع شدن این استان بین شهرهای تهران و مشهد و کریدور عبور ۱۲ میلیون گردشگر در طول سال، در طول برنامه‌ی چهارم توسعه می‌تواند از راه گردشگری ۱۲۳۲۹۶/۲۴ میلیون ریال درآمد کسب نماید که با این درآمد می‌توان برای ۹۴۸ نفر از جوانان استان ایجاد اشتغال کرد.

طیبری و همکاران (۱۳۸۶) در مطالعه‌ای به بررسی توسعه گردشگری و رشد اقتصادی در ایران پرداخته‌اند و اعلام کردند که بین توسعه گردشگری بین‌المللی و رشد اقتصادی رابطه متقابل و دوطرفه‌ای وجود دارد؛ به طوری که می‌توان گفت هرچه کشور از رشد اقتصادی بیش‌تری برخوردار باشد، از تعداد گردشگران بیش‌تری نیز برخوردار است و هم‌چنین، هرچه گردشگری بین‌المللی کشور از میزان توسعه بالاتری برخوردار باشد، کشور به رشد اقتصادی بیش‌تری نیز دست خواهد یافت. امیریان (۱۳۸۳) در مطالعه‌ای تحت عنوان بررسی اثرات اقتصادی گردشگری در ایران به این نتیجه رسیده است که توسعه گردشگری در ایران باعث بهبود توزیع درآمد و اشتغال‌زایی می‌شود.

ضرابی و پریخانی (۱۳۹۰) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که توسعه گردشگری در شهرستان مشکین شهر آثار نامطلوبی را در محیط‌زیست به وجود آورده است. همچنین توسعه

زندگی موقت، متمایز، لذت‌بخش و خاطره‌انگیز تعریف می‌کند (پاپلی یزدی و سقائی ۱۳۸۶: ۱۵). اقتصاددانان معتقدند که گردشگری یکی از امید بخش‌ترین صنایعی است که جهان سوم می‌تواند از قابلیت‌های آن برای جانشینی دیگر صنایع و توسعه استفاده کند (جلالی، ۱۳۸۸: ۲۳). گردشگری به‌عنوان یک فعالیت پایه اقتصادی، می‌تواند زمینه‌های اصلی بهبود سطح کیفیت زندگی ساکنان محلی را فراهم آورد (رمضان‌زاده لسبویی و همکاران، ۱۳۸۹: ۶۲). امروزه صنعت گردشگری به‌عنوان بزرگ‌ترین و متنوع‌ترین صنعت و همچنین منبع اصلی اشتغال و رشد و توسعه اقتصادی کشورها محسوب می‌گردد (کارگر، ۱۳۸۶: ۲۲۴). در سیستم اقتصاد جهانی، صنعت گردشگری روز به روز اهمیت بیش‌تری می‌یابد (گی، ۱۳۸۶: ۲۸۴). صنعت گردشگری وسیله مهمی برای تحصیل ارز و شناساندن تولیدات و محصولات داخلی به خارجیان و در نتیجه وسعت و گسترش دادن بازارهای صادراتی است و به لحاظ ایجاد خدمات گوناگون و اشتغال و نیز کمک به سرعت گردش پول، یکی از مهم‌ترین منابع تولیدی کشورها به‌شمار می‌رود. (رضوانی، ۱۳۸۲: ۲۰۴). صنعت گردشگری دارای آثار اقتصادی گسترده‌ای است؛ افزایش اشتغال و تنوع فعالیت‌های اقتصادی، کاهش بیکاری و ایجاد اشتغال برای مردم کم‌درآمد، ارتقای سطح زندگی مردم، بهبود زیرساخت‌ها و امکانات موجود از مهم‌ترین تأثیرات مثبت اقتصادی توسعه گردشگری به‌شمار می‌روند. صنعت گردشگری می‌تواند تأثیر مهمی بر افزایش اشتغال، درآمدهای مرتبط با مکان‌های اقامتی و نیز درآمدهای دولتی کشورها داشته باشد (طیبی و همکاران، ۱۳۸۶: ۹۱). در مطالعات متعدد، نقش گردشگری به‌عنوان منبع جدیدی برای ایجاد اشتغال، کسب درآمد، دریافت‌های مالیاتی بیش‌تر، جذب ارز و تقویت زیرساخت‌های اجتماعی که موجب رشد و توسعه سایر صنایع می‌شود، مورد تأیید قرار گرفته است (کاظمی، ۱۳۸۷: ۱).

شهرهای مرزی که در استان گلستان انجام شده، نشان داد که بین شاخص‌های توسعه گردشگری با بهبود کیفیت خدمات اجتماعی و بهبود کیفیت زندگی جامعه محلی، رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد. صیدالی و همکاران (۱۳۹۱) در نتایج بررسی اثرات گردشگری در توسعه روستایی که در روستا چهل چای شهرستان مینودشت به انجام رسیده است، نشان دادند صنعت گردشگری تا به امروز نوعی از تنوع شغلی را به‌ویژه در بخش خدمات روستایی ایجاد نموده است.

فرضیه‌های تحقیق

- بین گردشگری و ایجاد و افزایش اشتغال در استان گلستان رابطه معنی‌داری وجود دارد.
 - بین گردشگری و ارتقای سطح درآمد مردم استان گلستان رابطه معنی‌داری وجود دارد.
 - بین گردشگری و افزایش میزان سرمایه‌گذاری در استان گلستان رابطه معنی‌داری وجود دارد.
 - بین گردشگری و ارتقای شاخص‌های زندگی مردم استان گلستان رابطه معنی‌داری وجود دارد.
- مفاهیم، دیدگاه و مبانی نظری:** به نظر پیر لاروس، گردشگری عمل مسافرت به منظور تفریح و لذت است (محلای، ۱۳۸۰: ۳). در فرهنگ و ادبیات فارسی گردشگری به سفر کردن در اقطار عالم، به‌منظور تفریح، سیاحت، زیارت و مسافرت به مقصدی و بازگشت به محل سکونت اصلی، اطلاق می‌شود و شامل سفرهای کوتاه و موقت به مقصدهای غیر از محل کار و سکونت اصلی به منظور سیر و سیاحت نیز است (کاظمی، ۱۳۸۰: ۲۳). در فرهنگ و بستر، گردشگری به سفری که در آن مسافرتی انجام می‌گیرد و سپس بازگشتی به محل سکونت را در بردارد، اطلاق می‌گردد. در فرهنگ لغت لانگمن گردشگری به معنای مسافرت و تفریح برای سرگرمی، معنا شده است و فرهنگ لاروس گردشگری را به معنای مسافرت برای تفریح تعریف می‌کند (پاپلی یزدی و سقائی، ۱۳۸۶: ۹). دکتر روستا گردشگری را

۹۰). گردشگری از دید اقتصادی یکی از سریع‌ترین راه‌های برگشت سرمایه است و بالاترین ضریب انباشت سرمایه را دارد؛ زیرا سرمایه به‌صورت ارز وارد کشور می‌شود (ابهری، ۱۳۸۴: ۳۱).

روش تحقیق

پژوهش از نوع کاربردی و روش تحقیق آن نیز که بر پژوهش موردی استوار است، توصیفی-تحلیلی است. در این راستا با هدف مطالعه و بررسی نقش گردشگری در توسعه اقتصادی استان گلستان، به‌مرور مبنای نظری مرتبط با موضوع، از روش کتابخانه‌ای و برای کسب داده‌های موردنیاز به شیوه پیمایش میدانی که ابزار سنجش آن پرسش‌نامه محقق ساخته است، بهره گرفته شده است. جامعه آماری در این تحقیق کارشناسان و صاحب‌نظران سازمان‌ها و مؤسسات دولتی و خصوصی فعال در حوزه گردشگری استان گلستان است. محاسبه حجم نمونه از فرمول کوکران با خطای استاندارد ۵ درصد و سطح اطمینان ۹۵ درصد استفاده شده است. حجم نمونه این پژوهش بر مبنای محاسبات انجام گرفته و لحاظ کردن عناصر فرمول کوکران ۱۹۵ نفر تعیین شد. برای انتخاب نمونه‌ها از روش نمونه‌گیری هدفمند (نمونه در دسترس) استفاده شد و نمونه‌ها در سازمان‌ها و مؤسسات دولتی و خصوصی (مرتبط با حوزه گردشگری) انتخاب و مورد مطالعه قرار گرفتند. به‌منظور ارزیابی اعتبار گویه‌ها از روش اعتبار صوری استفاده شده است. برای اندازه‌گیری اعتبار صوری، پرسش‌نامه به ۷ نفر از اساتید و صاحب‌نظران داده شد و بر مبنای نظرات آنان پرسش‌نامه اصلاح شد. سپس پرسش‌نامه کلی اصلاح شده در بین ۳۰ نفر از پاسخ‌گویان به‌صورت نمونه، مورد آزمون قرار گرفت که ضریب آلفای کرون باخ به‌دست آمده از این آزمون برابر با ۰/۹۷۷ بود. در نهایت برای تحلیل و آنالیز داده‌های به‌دست آمده با استفاده از نرم‌افزار spss و آزمون کای اسکوئر (خی دو)، به تحلیل نقش گردشگری در توسعه اقتصادی استان گلستان از

میزان تأثیرگذاری صنعت گردشگری بر اقتصاد مقاصد گردشگری به‌عنوان یک فعالیت عمده اقتصادی، متغیرهای اقتصاد کلان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و از همین رو دولت‌ها دستیابی به اهداف سیاست‌های اقتصاد کلان خود، گاه با توجه به شرایط جامعه‌ی خویش و پتانسیل‌های آن، به صنعت گردشگری به‌عنوان فعالیتی مورد توجه روی می‌آورند (رنجبریان، ۱۳۸۸: ۴۰). گردشگری به‌عنوان یکی از مهم‌ترین بخش‌های خدماتی، جایگاه بالایی را در ایجاد فرصت‌های شغلی برای هزاران نفر دارا است. گردشگری باعث استخدام مستقیم و غیرمستقیم افراد ماهر و غیر ماهر در این صنعت می‌شود (بیشویی، ۱۳۹۰: ۳۲). توسعه گردشگری به‌طور غیرمستقیم سبب بالا رفتن اشتغال در بخش کشاورزی می‌شود زیرا با بالا رفتن تقاضا به سبب ورود گردشگران، تولیدات و قیمت محصولات کشاورزی تحت تأثیر آن افزایش می‌یابد (بیگ محمدی، ۱۳۷۹: ۲۵۰). گردشگری به‌عنوان یک فعالیت اقتصادی جایگزین در یک اقتصاد تک‌محصولی می‌تواند روند توسعه را با تنوع‌بخشی به اقتصاد ملی تسریع نماید (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۸۶: ۸۲). گردشگری شیوه‌ای مهم در حصول توسعه‌ی منطقه‌ای محسوب می‌شود. برای بسیاری از مناطق این موضوع بهترین راه کار مؤثر اقتصادی است (داس ویل، ۱۳۸۶: ۱۴۳).

یکی از مهم‌ترین دلایل توجه و التفات دولت‌ها به گردشگری، اثرات اقتصادی این صنعت در توسعه و رشد ملی آن‌هاست. گردشگری ضمن ایجاد یک سلسله فعالیت‌های جدید در جامعه، موجب فعال شدن سایر بخش‌های اقتصادی شده و می‌تواند در موازنه ارزی نیز اثرات سازنده‌ای داشته باشد (بمانیان و محمودی‌نژاد، ۱۳۸۸: ۲۲). هدف از توسعه گردشگری، چه در سطح بین‌المللی و چه در سطح ملی، امکان توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی نواحی مقصد است. به همین دلیل، اکثر کشورهای جهان به اهمیت گردشگری در اقتصاد جهانی از نظر نقش آن در درآمد و اشتغال توجه کرده‌اند (رضوانی، ۱۳۸۷:

دیدگاه کارشناسان و صاحب‌نظران بخش‌های دولتی و خصوصی پرداخته شده است.

محدوده و قلمرو پژوهش: استان گلستان در منتهی‌الیه جنوب شرقی دریای خزر در محدوده جغرافیایی ۵۳ درجه و ۵۱ دقیقه تا ۵۶ درجه و ۲۲ دقیقه طول شرقی و ۳۶ درجه و ۳۰ دقیقه تا ۳۸ درجه و ۸ دقیقه عرض شمالی در بخش شمالی کشور ایران واقع شده است. این استان از شمال به جمهوری ترکمنستان، از غرب به استان مازندران و دریای خزر و از جنوب به استان سمنان و از شرق به استان خراسان شمالی محدود می‌شود. مساحت استان ۲۰۴۳۸ کیلومترمربع معادل ۱/۳ درصد از کل مساحت کشور و بیست و یکمین استان از حیث وسعت است. استان گلستان متشکل از ۱۴ شهرستان، ۲۹ شهر، ۲۷ بخش، ۶۰ دهستان و ۱۰۰۴ آبادی مسکونی است (معاونت برنامه‌ریزی استانداری گلستان، ۱۳۹۰: ۳). بر اساس برآوردهای آماری سال ۱۳۹۲ جمعیت استان گلستان ۱۸۴۷ هزار نفر است که از این تعداد ۹۶۸ هزار نفر آن را جمعیت شهری و ۸۷۹ هزار نفر آن را جمعیت روستایی تشکیل می‌دهد (دفتر برنامه‌ریزی و بودجه استانداری، ۱۳۹۳: ۱). تراکم نسبی جمعیت استان در سال ۱۳۹۲ معادل ۹۰/۴ نفر در کیلومتر مربع بوده است. از نظر ساختار سنی ۷۰ درصد از جمعیت استان در گروه

سنی ۱۵ تا ۶۴ سال، ۲۵/۸ درصد در گروه سنی کمتر از ۱۴ سال و ۴/۲ درصد در گروه سنی ۶۵ سال و بیش‌تر قرار دارند. در سال ۱۳۹۲ از نظر توزیع شاغلین در بخش‌های مختلف اقتصادی حدود ۳۰/۵ درصد شاغلین در بخش کشاورزی، ۳۱/۳ درصد در بخش صنعت و ساختمان و ۳۸/۲ درصد در بخش خدمات مشغول به کار بوده‌اند. یکی از ویژگی‌های مهم جمعیتی استان، تنوع قومیتی است و از این نظر استان گلستان را به ایران کوچکی تبدیل کرده است که قومیت‌های مختلفی در کنار هم زندگی مسالمت‌آمیزی دارند. قومیت فارس با ۴۱/۷۳ درصد، ترکمن با ۳۳/۳۷ درصد و قومیت سیستانی با ۱۴/۹ درصد بیش‌ترین جمعیت را در استان دارند و حدود ۱۰ درصد بقیه جمعیت را سایر قومیت‌ها تشکیل می‌دهند (شعبانی، ۱۳۸۹: ۱۴۸). آب و هوای استان گلستان تحت تأثیر عوامل گوناگونی چون عرض جغرافیایی، ارتفاع و امتداد رشته‌کوه‌های البرز، فاصله از دریا، بیابان ترکمنستان و جلگه‌ی سیبری در شمال روسیه، وزش بادهای محلی و ناحیه‌ای و پوشش متراکم جنگلی از تنوع زیادی برخوردار است (قاسم‌پور و همکاران، ۱۳۷۹: ۳). به طوری که انواع آب و هوای معتدل مدیترانه‌ای، معتدل کوهستانی و سرد کوهستانی، خشک و نیمه‌خشک، مرطوب و نیمه مرطوب را می‌توان در پهنه این استان مشاهده کرد.



شکل ۱- نقشه محدوده مورد مطالعه

بحث اصلی

یافته‌های میدانی نشان می‌دهد که ۴۱/۵ درصد از پاسخ‌گویان را زنان و ۵۸/۵ درصد را مردان تشکیل می‌دهند. از نظر تحصیلات نتایج نشان می‌دهد که بیش‌ترین تعداد پاسخ‌گویان با ۵۴/۹ درصد دارای تحصیلات لیسانس بوده‌اند. به لحاظ محل کار و فعالیت ۶۲/۱ درصد پاسخ‌گویان در سازمان‌های دولتی و ۳۷/۹ درصد در سازمان‌ها و مؤسسات

غیردولتی و خصوصی مشغول فعالیت بوده‌اند. از نظر سنی بیش‌ترین تعداد پاسخ‌گویان مربوط به گروه سنی ۳۵-۴۴ ساله است که ۳۷ درصد پاسخ‌گویان را شامل می‌شود. همچنین در ارتباط با سابقه فعالیت، یافته‌ها بیانگر آن است که بیش‌ترین فراوانی (۴۷/۷ درصد) مربوط به پاسخ‌گویی است که بین ۱۰ تا ۱۹ سال سابقه داشته‌اند.

جدول ۲- توزیع فراوانی جامعه نمونه بر حسب ویژگی‌های عمومی

جنسیت	شاخص	فراوانی	درصد
جنسیت	مرد	۱۱۴	۵۸/۵
	زن	۸۱	۴۱/۵
	جمع	۱۹۵	۱۰۰
سطح تحصیلات	فوق دیپلم	۱۱	۵/۶
	لیسانس	۱۰۷	۵۴/۹
	فوق لیسانس و بالاتر	۷۷	۳۹/۵
	جمع	۱۹۵	۱۰۰
محل کار	سازمان‌های دولتی	۱۲۱	۶۲/۱
	سازمان‌ها و مؤسسات غیردولتی و خصوصی	۷۴	۳۷/۹
	جمع	۱۹۵	۱۰۰
سن	۲۵-۳۴ سال	۴۱	۲۱
	۳۵-۴۴ سال	۷۲	۳۷
	۴۵-۵۴ سال	۳۹	۲۰
	۵۵-۶۴ سال	۳۲	۱۶/۴
	۶۵ سال و بیشتر	۱۱	۵/۶
	جمع	۱۹۵	۱۰۰
سابقه فعالیت	کمتر از ۹ سال	۶۳	۳۲/۳
	۱۰-۱۹ سال	۹۳	۴۷/۷
	۲۰ سال و بیشتر	۳۹	۲۰
	جمع	۱۹۵	۱۰۰

(مأخذ: نتایج حاصل از پرسش‌نامه، ۱۳۹۲)

جدول ۳- توزیع فراوانی و درصد معتبر شاخص‌های نقش گردشگری در ایجاد و افزایش میزان اشتغال

رتبه	میانگین وزنی از ۵	کل	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	نماگرها
۳	۳/۶	۱۹۴	۵۸	۶۸	۳۹	۱۹	۱۰	فراوانی
		۱۰۰	۲۹/۹	۳۵	۲۰/۱	۹/۸	۵/۲	درصد
۳	۳/۶	۱۹۴	۴۵	۷۳	۳۹	۲۰	۱۷	فراوانی
		۱۰۰	۲۳/۲	۳۷/۶	۲۰/۱	۱۰/۳	۸/۸	درصد
۳	۳/۶	۱۹۴	۶۷	۵۱	۲۹	۲۷	۲۰	فراوانی
		۱۰۰	۳۴/۵	۲۶/۳	۱۴/۹	۱۳/۹	۱۰/۳	درصد
۵	۳/۳	۱۹۲	۱۸	۷۳	۶۵	۱۸	۱۸	فراوانی
		۱۰۰	۹/۴	۳۸	۳۳/۹	۹/۴	۹/۴	درصد
۳	۳/۶	۱۹۳	۳۸	۸۴	۳۷	۲۰	۱۴	فراوانی
		۱۰۰	۱۹/۷	۴۳/۵	۱۹/۲	۱۰/۴	۷/۳	درصد
۵	۳/۳	۱۹۴	۱۴	۷۹	۶۱	۲۴	۱۶	فراوانی
		۱۰۰	۷/۲	۴۰/۷	۳۱/۴	۱۲/۴	۸/۲	درصد
۴	۳/۴	۱۹۱	۱۷	۸۸	۵۱	۲۵	۱۰	فراوانی
		۱۰۰	۸/۹	۴۶/۱	۲۶/۷	۱۳/۱	۵/۲	درصد
۲	۳/۸	۱۹۵	۸۶	۴۰	۳۶	۱۷	۱۶	فراوانی
		۱۰۰	۴۴/۱	۲۰/۵	۱۸/۵	۸/۷	۸/۲	درصد
۱	۴	۱۹۴	۸۷	۵۳	۲۹	۱۴	۱۱	فراوانی
		۱۰۰	۴۴/۸	۲۷/۳	۱۴/۹	۷/۲	۵/۷	درصد
۶	۳/۲	۱۹۰	۱۴	۶۸	۶۰	۳۴	۱۴	فراوانی
		۱۰۰	۷/۴	۳۵/۸	۳۱/۶	۱۷/۹	۷/۴	درصد
میانگین‌ها								۳/۵

(مأخذ: نتایج حاصل از پرسش‌نامه، ۱۳۹۲)

گویه‌های سنجش اشتغال، گویه افزایش اشتغال موقت، پاره‌وقت و فصلی با میانگین ۴، گویه‌ی فراهم شدن امکان اشتغال برای بیکاران فصلی و جذب نیروهای مازاد سایر بخش‌ها با میانگین ۳/۸ و گویه‌های ایجاد فرصت‌های شغلی جدید در منطقه، ایجاد فرصت‌های شغلی جدید برای جوانان و زنان با میانگین ۳/۶ به ترتیب بیش‌ترین تأثیر را در شاخص نقش گردشگری در ایجاد اشتغال داشته‌اند. همچنین گویه گسترش فعالیت‌های بخش زراعی، باغی، دامی و شیلات با میانگین ۳/۲ کم‌ترین تأثیر را در شاخص مزبور داشته است.

با توجه به داده‌های جدول ۳، در مورد نقش گردشگری در ایجاد و توسعه اشتغال در استان گلستان، بیش‌ترین درصد نمونه آماری مربوط به شاخص مزبور در سطح زیاد تا خیلی زیاد با ۷۲/۱ درصد مربوط به گویه افزایش اشتغال موقت، پاره‌وقت و فصلی با میانگین وزنی ۴ از ۵ و کم‌ترین درصد حاصل شده در سطح زیاد تا خیلی زیاد با ۴۷/۴ درصد مربوط به گویه امکان دستیابی برابر به فرصت‌های شغلی ایجاد شده در جامعه با میانگین وزنی ۳/۳ از ۵ بوده است. میانگین‌های شاخص نقش گردشگری در ایجاد و افزایش اشتغال به زعم پاسخ‌گویان ۳/۵ از ۵ به دست آمده که در بین

جدول ۴- توزیع فراوانی و درصد معتبر شاخص‌های نقش گردشگری در افزایش میزان سرمایه‌گذاری

رتبه	میانگین وزنی از ۵	کل	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	گویه‌ها	
۲	۳/۸	۱۹۵	۵۷	۷۷	۳۹	۱۳	۹	فراوانی	افزایش سرمایه‌گذاری در زمینه خدمات رفاهی مربوط به گردشگری در استان
		۱۰۰	۲۹/۲	۳۹/۵	۲۰	۶/۷	۴/۶	درصد	
۶	۳/۳	۱۹۴	۲۰	۶۶	۷۰	۲۳	۱۵	فراوانی	ایجاد موسسه‌های اقتصادی جدید در استان مرتبط با بخش گردشگری
		۱۰۰	۱۰/۳	۳۴	۳۶/۱	۱۱/۹	۷/۷	درصد	
۵	۳/۵	۱۹۳	۳۱	۷۳	۵۶	۲۰	۱۳	فراوانی	افزایش سرمایه‌گذاری در زمینه فعالیت‌های تولیدی مرتبط با گردشگری
		۱۰۰	۱۶/۱	۳۷/۸	۲۹	۱۰/۴	۶/۷	درصد	
۱	۳/۹	۱۹۳	۸۰	۵۶	۳۱	۱۵	۱۱	فراوانی	افزایش سرمایه‌گذاری در زمینه تأسیسات زیر بنایی مرتبط با گردشگری
		۱۰۰	۴۱/۵	۲۹	۱۶/۱	۷/۸	۵/۷	درصد	
۳	۳/۷	۱۹۴	۵۶	۶۶	۳۶	۲۴	۱۲	فراوانی	افزایش سرمایه‌گذاری در زمینه خدمات آموزشی و اطلاع‌رسانی
		۱۰۰	۲۸/۹	۳۴	۱۸/۶	۱۲/۴	۶/۲	درصد	
۴	۳/۶	۱۹۴	۴۲	۸۶	۳۳	۱۶	۱۷	فراوانی	افزایش سرمایه‌گذاری افراد بومی در گردشگر یاستان
		۱۰۰	۲۱/۶	۴۴/۳	۱۷	۸/۲	۸/۸	درصد	
۳	۳/۷	۱۹۵	۴۱	۹۶	۳۰	۱۶	۱۲	فراوانی	جذب سرمایه‌های بخش خصوصی در گردشگری استان
		۱۰۰	۲۱	۴۹/۲	۱۵/۴	۸/۲	۶/۲	درصد	
۷	۳/۲	۱۹۵	۱۸	۷۷	۴۹	۲۶	۲۵	فراوانی	جذب سرمایه‌های خارجی در گردشگری استان
		۱۰۰	۹/۲	۳۹/۵	۲۵/۱	۱۳/۳	۱۲/۸	درصد	
۶	۳/۳	۱۹۲	۱۷	۷۷	۶۱	۲۱	۱۶	فراوانی	فراهم نمودن مشوق‌های مادی برای جذب سرمایه‌ها در تحرک بخشی گردشگری
		۱۰۰	۸/۹	۴۰/۱	۳۱/۸	۱۰/۹	۸/۳	درصد	
۳/۵								میانگین‌ها	

(مأخذ: نتایج حاصل از پرسش‌نامه، ۱۳۹۲)

مربوط به گویه افزایش سرمایه‌گذاری در زمینه تأسیسات زیر بنایی مرتبط با گردشگری با میانگین وزنی ۳/۹ از ۵ و کم‌ترین درصد حاصل شده در سطح زیاد تا خیلی زیاد با ۴۴/۳ درصد مربوط به گویه

با توجه به داده‌های جدول ۴، در مورد نقش گردشگری در افزایش میزان سرمایه‌گذاری، بیش‌ترین درصد نمونه‌ی آماری مربوط به شاخص مزبور در سطح زیاد تا خیلی زیاد با ۷۰/۵ درصد

۳/۸ و گویه‌های افزایش سرمایه‌گذاری در زمینه خدمات آموزشی و جذب سرمایه‌های بخش خصوصی در گردشگری با میانگین ۳/۷ به‌ترتیب بیش‌ترین تأثیر را در شاخص نقش گردشگری در افزایش میزان سرمایه‌گذاری داشته‌اند. همچنین گویه‌ی جذب سرمایه‌های خارجی در بخش گردشگری استان با میانگین ۳/۲ کم‌ترین تأثیر را در شاخص مزبور داشته است.

افزایش سرمایه‌گذاری در زمینه تأسیسات زیر بنایی مرتبط با گردشگری با میانگین وزنی ۳/۳ از ۵ بوده است. میانگین‌های شاخص نقش گردشگری در افزایش میزان سرمایه‌گذاری به زعم پاسخ‌گویان ۳/۵ از ۵ به‌دست آمده که در بین گویه‌های سنجش نقش گردشگری در افزایش میزان سرمایه‌گذاری، گویه افزایش سرمایه‌گذاری در زمینه تأسیسات زیر بنایی مرتبط با گردشگری با میانگین ۳/۹، گویه افزایش سرمایه‌گذاری در زمینه خدمات رفاهی با میانگین

جدول ۵- توزیع فراوانی و درصد معتبر شاخص‌های نقش گردشگری در ارتقای شاخص‌های زندگی مردم

رتبه	میانگین وزنی از ۵	کل	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	گویه‌ها
۷	۳/۳	۱۹۵	۱۶	۸۳	۵۰	۳۱	۱۵	فراوانی افزایش توانایی خانوارها برای تأمین هزینه زندگی
		۱۰۰	۸/۲	۴۲/۶	۲۵/۶	۱۵/۹	۷/۷	درصد
۸	۳/۱	۱۹۵	۸	۷۱	۶۷	۲۹	۲۰	فراوانی افزایش توانایی خانوارها در تهیه مسکن موردنیاز
		۱۰۰	۴/۱	۳۶/۴	۳۴/۴	۱۴/۹	۱۰/۳	درصد
۹	۳	۱۹۵	۹	۶۴	۵۸	۴۰	۲۴	فراوانی افزایش توانایی زنان سرپرست خانوار در تهیه مسکن موردنیاز
		۱۰۰	۴/۶	۳۲/۸	۲۹/۷	۲۰/۵	۱۲/۳	درصد
۹	۳	۱۹۴	۱۰	۶۳	۵۶	۴۰	۲۵	فراوانی افزایش توانایی جوانان در تهیه مسکن موردنیاز
		۱۰۰	۵/۲	۳۲/۵	۲۸/۹	۲۰/۶	۱۲/۸	درصد
۵	۳/۵	۱۹۴	۵۶	۵۹	۳۵	۲۵	۱۹	فراوانی افزایش قدرت خرید ساکنان بومی و محلی
		۱۰۰	۲۸/۹	۳۰/۴	۱۸	۱۲/۹	۹/۸	درصد
۳	۳/۸	۱۹۳	۴۴	۸۲	۵۳	۱۲	۲	فراوانی بالا رفتن قیمت زمین
		۱۰۰	۲۲/۸	۴۲/۵	۲۷/۵	۶/۲	۱	درصد
۱	۴/۱	۱۹۵	۸۹	۵۹	۲۶	۱۶	۵	فراوانی توسعه صنایع دستی و بومی
		۱۰۰	۴۵/۶	۳۰/۳	۱۳/۳	۸/۲	۲/۶	درصد
۲	۴	۱۹۵	۶۲	۸۶	۳۴	۱۱	۲	فراوانی بالا رفتن قیمت صنایع دستی و بومی
		۱۰۰	۳۱/۸	۴۴/۱	۱۷/۴	۵/۶	۱	درصد
۴	۳/۶	۱۹۴	۳۳	۸۷	۴۲	۲۲	۱۰	فراوانی بالا رفتن سطح توانایی مردم در بهره‌مندی از خدمات رفاهی
		۱۰۰	۱۷	۴۴/۸	۲۱/۶	۱۱/۳	۵/۲	درصد
۵	۳/۵	۱۹۴	۳۰	۸۲	۵۱	۱۴	۱۷	فراوانی بهبود سطح زندگی مردم
		۱۰۰	۱۵/۵	۴۲/۳	۲۶/۳	۷/۲	۸/۸	درصد
۶	۳/۴	۱۹۵	۳۷	۸۱	۳۱	۲۴	۲۲	فراوانی افزایش رضایت مردم از بالا رفتن قدرت خرید
		۱۰۰	۱۹	۴۱/۵	۱۵/۹	۱۲/۳	۱۱/۳	درصد
۳/۵								میانگین‌ها

(مأخذ: نتایج حاصل از پرسش‌نامه، ۱۳۹۲)

در سطح زیاد تا خیلی زیاد با ۷۵/۹ درصد مربوط به گویه توسعه صنایع دستی و بومی با میانگین وزنی ۴/۱ از ۵ و کم‌ترین درصد حاصل شده در سطح زیاد

با توجه به داده‌های جدول ۵، در مورد نقش گردشگری در ارتقای شاخص‌های زندگی مردم، بیش‌ترین درصد نمونه آماری مربوط به شاخص مزبور

گویه بالا رفتن قیمت صنایع دستی و بومی با میانگین ۴ و گویه بالا رفتن قیمت زمین با میانگین ۳/۸ به ترتیب بیشترین تأثیر را در شاخص نقش گردشگری در ارتقای شاخص زندگی داشته‌اند. همچنین گویه‌های افزایش توانایی زنان سرپرست خانوار و جوانان در تهیه مسکن موردنیاز، کمترین تأثیر را در شاخص مزبور داشته‌اند.

تا خیلی زیاد با ۳۷/۴ درصد مربوط به گویه افزایش توانایی زنان سرپرست خانوار در تهیه مسکن موردنیاز با میانگین وزنی ۳ از ۵ بوده است. میانگین‌های شاخص نقش گردشگری در ارتقای شاخص‌های زندگی به‌زعم پاسخ‌گویان ۳/۵ از ۵ به‌دست آمده که در بین گویه‌های سنجش شاخص‌های زندگی، گویه توسعه صنایع دستی و بومی با میانگین ۴/۱،

جدول ۶- توزیع فراوانی و درصد معتبر شاخص‌های نقش گردشگری در ارتقای درآمد مردم

رتبه	میانگین وزنی از ۵	کل	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	گویه‌ها	
۳	۳/۵	۱۹۴	۴۰	۷۷	۳۹	۲۲	۱۶	فراوانی	افزایش درآمد سرانه مردم استان
		۱۰۰	۲۰/۶	۳۹/۷	۲۰/۱	۱۱/۳	۸/۲	درصد	
۳	۳/۵	۱۹۲	۳۸	۸۱	۳۳	۲۲	۱۸	فراوانی	افزایش سطح درآمد مردم
		۱۰۰	۱۹/۸	۴۲/۲	۱۷/۲	۱۱/۴	۹/۴	درصد	
۱	۴/۱	۱۹۵	۱۰۴	۴۱	۲۸	۸	۱۴	فراوانی	بالا رفتن سطح درآمد کسبه، رستوران‌داران و اماکن جذب گردشگر
		۱۰۰	۵۳/۳	۲۱	۱۴/۴	۴/۱	۷/۲	درصد	
۶	۳/۱	۱۹۴	۱۴	۶۱	۷۲	۳۴	۱۳	فراوانی	ایجاد درآمد برای سازمان‌ها و نهادها
		۱۰۰	۷/۲	۳۱/۴	۳۷/۱	۱۷/۵	۶/۷	درصد	
۲	۳/۸	۱۹۴	۵۲	۸۴	۳۳	۱۹	۶	فراوانی	افزایش درآمد برای دولت از طریق منافع حاصل از مالیات اخذ شده
		۱۰۰	۲۶/۸	۴۳/۳	۱۷	۹/۸	۳/۱	درصد	
۵	۳/۲	۱۹۴	۹	۸۹	۵۲	۵۴	۲۰	فراوانی	توزیع درآمد بین اقشار مختلف مردم
		۱۰۰	۴/۶	۴۵/۹	۲۶/۸	۱۲/۴	۱۰/۳	درصد	
۳	۳/۵	۱۹۱	۲۶	۹۳	۳۵	۱۷	۲۰	فراوانی	افزایش رضایت مردم ناشی از درآمد گردشگری
		۱۰۰	۱۳/۶	۴۸/۷	۱۸/۳	۸/۹	۱۰/۵	درصد	
۶	۳/۱	۱۹۵	۱۴	۶۰	۶۵	۴۰	۱۶	فراوانی	کمک به کاهش فقر در جامعه
		۱۰۰	۷/۲	۳۰/۸	۳۳/۳	۲۰/۵	۸/۲	درصد	
۴	۳/۳	۱۹۵	۲۳	۸۰	۴۸	۳۰	۱۴	فراوانی	کمک به ثبات درآمدهای مردم
		۱۰۰	۱۱/۸	۴۱	۲۴/۶	۱۵/۴	۷/۲	درصد	
۲	۳/۸	۱۹۵	۶۱	۷۰	۳۳	۲۲	۹	فراوانی	ایجاد درآمدهای قابل قبول و افزایش ارزش‌افزوده برای استان
		۱۰۰	۳۱/۳	۳۵/۹	۱۶/۹	۱۱/۳	۴/۶	درصد	
۳/۵									میانگین‌ها

(مأخذ: نتایج حاصل از پرسش‌نامه، ۱۳۹۲)

زیاد با ۳۸ درصد مربوط به گویه کمک به کاهش فقر در جامعه با میانگین وزنی ۳/۱ از ۵ بوده است. میانگین‌های شاخص نقش گردشگری در ارتقای درآمد مردم استان به‌زعم پاسخ‌گویان ۳/۵ از ۵ به‌دست آمده که در بین گویه‌های سنجش نقش گردشگری در ارتقای درآمد مردم استان، گویه بالا رفتن سطح درآمد کسبه، رستوران‌داران و اماکن

با توجه به داده‌های جدول ۶، در مورد نقش گردشگری در ارتقای درآمد مردم استان، بیشترین درصد نمونه آماری مربوط به شاخص مزبور در سطح زیاد تا خیلی زیاد با ۷۴/۳ درصد مربوط به گویه بالا رفتن سطح درآمد کسبه، رستوران‌داران و اماکن جذب گردشگر با میانگین وزنی ۴/۱ از ۵ و کمترین درصد به‌دست آمده در سطح زیاد تا خیلی

به کاهش فقر در جامعه با میانگین ۳/۱ در شاخص مزبور به ترتیب کم‌ترین تأثیر را داشته‌اند.

بررسی و آزمون فرضیه‌ها

فرضیه اول: بین گردشگری و ایجاد و توسعه اشتغال در سطح استان گلستان رابطه معنی‌داری وجود دارد.

جذب گردشگر با میانگین ۴/۱، گویه‌های افزایش درآمد برای دولت از طریق منافع حاصل از مالیات اخذ شده و ایجاد درآمدهای قابل قبول و افزایش ارزش افزوده برای استان با میانگین ۳/۸ به ترتیب بیش‌ترین تأثیر را در شاخص نقش گردشگری در ارتقای درآمد مردم استان داشته‌اند. همچنین گویه‌های ایجاد درآمد برای سازمان‌ها و نهادها، کمک

جدول ۷- تحلیل آزمون خی دو (کای دو) بر اساس نقش گردشگری در ایجاد و توسعه اشتغال.

نام متغیر	میزان خی دو	درجه آزادی	سطح معنی‌داری	نتیجه‌گیری
ارتباط بین گردشگری و ایجاد و توسعه اشتغال	۲۶	۴	۰/۰۰۰	تائید فرضیه

(مأخذ: نتایج حاصل از پرسش‌نامه، ۱۳۹۲)

گردشگری و ایجاد و توسعه اشتغال در سطح استان در سطح ۰/۹۵ رابطه معنی‌داری مشاهده می‌گردد. **فرضیه‌ی دوم:** بین گردشگری و ارتقای درآمد مردم استان گلستان رابطه معنی‌داری وجود دارد.

تحلیل آماری خی دو (کای دو) در ارتباط با نقش گردشگری در ایجاد و توسعه اشتغال با مقدار آزمون ۲۶ و درجه آزادی ۴، سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰ به‌دست آمده که می‌توان استنباط کرد که بین

جدول ۸- تحلیل آزمون خی دو (کای دو) بر اساس نقش گردشگری در ارتقای درآمد مردم استان

نام متغیر	میزان خی دو	درجه آزادی	سطح معنی‌داری	نتیجه‌گیری
ارتباط بین گردشگری و ارتقای درآمد مردم	۲۸/۴	۴	۰/۰۰۰	تائید فرضیه

(مأخذ: نتایج حاصل از پرسش‌نامه، ۱۳۹۲)

استان در سطح ۰/۹۵ رابطه معنی‌داری مشاهده می‌گردد. **فرضیه سوم:** بین گردشگری و افزایش میزان سرمایه‌گذاری در استان گلستان رابطه معنی‌داری وجود دارد.

تحلیل آماری خی دو (کای دو) در ارتباط با نقش گردشگری در ارتقای درآمد مردم استان با مقدار آزمون ۲۸/۴ و درجه آزادی ۴، سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰ به‌دست آمده که می‌توان استنباط کرد که بین گردشگری و ارتقای درآمد مردم در سطح

جدول ۹- تحلیل آزمون خی دو (کای دو) بر اساس نقش گردشگری در افزایش میزان سرمایه‌گذاری

نام متغیر	میزان خی دو	درجه آزادی	سطح معنی‌داری	نتیجه‌گیری
ارتباط بین گردشگری و افزایش میزان سرمایه‌گذاری	۲۲/۳	۴	۰/۰۰۰	تائید فرضیه

(مأخذ: نتایج حاصل از پرسش‌نامه، ۱۳۹۲)

سرمایه‌گذاری در استان گلستان در سطح ۰/۹۵ رابطه معنی‌داری مشاهده می‌گردد. **فرضیه چهارم:** بین گردشگری و ارتقای شاخص‌های زندگی مردم استان گلستان رابطه معنی‌داری وجود دارد.

تحلیل آماری خی دو (کای دو) در ارتباط با نقش گردشگری در افزایش میزان سرمایه‌گذاری در استان گلستان با مقدار آزمون ۲۲/۳ و درجه آزادی ۴، سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰ به‌دست آمده که می‌توان استنباط کرد که بین گردشگری و افزایش میزان

جدول ۱۰- تحلیل آزمون خی دو بر اساس نقش گردشگری در ارتقای شاخص‌های زندگی مردم

نام متغیر	میزان خی دو	درجه آزادی	سطح معنی‌داری	نتیجه‌گیری
ارتباط بین گردشگری و ارتقای شاخص‌های زندگی مردم	۱۹/۸	۴	۰/۰۰۰	تائید فرضیه

(مأخذ: نتایج حاصل از پرسش‌نامه، ۱۳۹۲)

ارتقای درآمد مردم استان ۷۴/۳ درصد پاسخ‌گویان بالا رفتن سطح درآمد کسبه، رستوران‌داران و اماکن جذب گردشگر را مناسب‌تر دانسته‌اند. نتایج بخش دیگری از تحقیق نشان می‌دهد که مهم‌ترین گویه‌های سنجش نقش گردشگری در ارتقای شاخص‌های کیفیت زندگی مردم استان از دیدگاه پاسخ‌گویان به ترتیب گویه توسعه صنایع دستی و افزایش قیمت آن (۷۵/۹ درصد) و بالا رفتن قیمت زمین (۶۵/۳ درصد) بوده است. نتایج آزمون فرضیات طرح‌شده نشان می‌دهد که:

بین گردشگری و ایجاد و توسعه اشتغال در استان گلستان رابطه معنی‌داری وجود دارد.

بین گردشگری و افزایش میزان سرمایه‌گذاری رابطه‌ی معنی‌داری وجود دارد.

بین گردشگری ارتقای درآمد مردم استان گلستان رابطه معنی‌داری وجود دارد.

بین گردشگری و ارتقای شاخص‌های زندگی مردم استان گلستان رابطه معنی‌داری وجود دارد.

از مجموع آنچه که بیان شد می‌توان به این نتیجه رسید که توانمندی‌ها و جاذبه‌های گردشگری (وجود بیش از ۳۵۰ جاذبه طبیعی، بیش از ۱۱۰۰ آثار تاریخی) استان گلستان به دلیل تنوع، قدمت و منحصر به فرد بودن، برای توسعه اقتصادی استان مناسب است. بررسی و مقایسه نتایج پژوهش حاضر با پژوهش‌های پیشین نشان می‌دهد که نتایج به‌دست آمده در این تحقیق با نتایج به‌دست آمده در تحقیقات امیریان (۱۳۸۳)، مهربانی بشر آبادی و همکاران (۱۳۹۰)، ضرابی و پریخانی (۱۳۹۰)، زارعی نمین و همکاران (۱۳۹۰)، صیدایی و رستمی (۱۳۹۱)، مطیعی لنگرودی و رضائیه (۱۳۹۲) سازگاری دارد زیرا همگی در مطالعات خویش

تحلیل آماری خی دو (کای دو) در ارتباط با نقش گردشگری در ارتقای شاخص‌های زندگی مردم استان با مقدار آزمون ۱۹/۸ و درجه آزادی ۳، سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰ به‌دست آمده که می‌توان استنباط کرد که بین گردشگری و ارتقای شاخص‌های زندگی مردم استان در سطح ۰/۹۵ رابطه معنی‌داری مشاهده می‌گردد.

نتیجه‌گیری

صنعت گردشگری آثار اقتصادی گسترده‌ای دارد. افزایش اشتغال و تنوع فعالیت‌های اقتصادی، کاهش بیکاری و ایجاد اشتغال برای مردم کم‌درآمد، ارتقای سطح زندگی مردم، بهبود زیرساخت‌ها و امکانات موجود از مهم‌ترین تأثیرات مثبت اقتصادی توسعه گردشگری به‌شمار می‌روند. این تحقیق که با هدف بررسی نقش گردشگری در توسعه اقتصادی استان گلستان صورت گرفته است. تعداد ۱۹۵ نفر از کارشناسان و صاحب‌نظران سازمان‌ها و مؤسسات دولتی و خصوصی فعال در حوزه گردشگری استان گلستان به‌عنوان نمونه انتخاب و مورد مطالعه قرار گرفتند. نتایج تحقیق حاضر در راستای اهداف مطرح‌شده و با توجه به فرضیات مطرح‌شده و همچنین، رابطه بین متغیرهای مورد تحقیق، نشان می‌دهد که ۷۲/۱ درصد پاسخ‌گویان، افزایش اشتغال موقت، پاره وقت و فصلی و ۶۴/۹ درصد پاسخ‌گویان ایجاد فرصت‌های شغلی جدید در منطقه را در میان گویه‌های سنجش نقش گردشگری در ایجاد و توسعه اشتغال مهم‌تر دانسته‌اند. در میان گویه‌های سنجش نقش گردشگری در افزایش میزان سرمایه‌گذاری، ۷۰/۵ درصد پاسخ‌گویان گویه افزایش سرمایه‌گذاری در زمینه تأسیسات زیر بنایی مرتبط با گردشگری و در میان گویه‌های سنجش نقش گردشگری در

- دریافتند که رونق گردشگری در یک منطقه، توسعه اقتصادی را به دنبال خواهد شد.
- بنابراین برای استفاده مطلوب از جاذبه‌ها در زمینه جذب گسترده گردشگران داخلی و خارجی و بهره‌مندی از مزایای اقتصادی گردشگری و به کارگیری آن در بهبود وضعیت اقتصادی مردم و توسعه اقتصادی پایدار استان، مطلوب است پیشنهادهای زیر در عمل مورد توجه قرار گیرد:
- تهیهی طرح جامع گردشگری استان با توجه به توانمندی‌های بالقوه و بالفعل مناطق مختلف استان
 - افزایش ضریب امنیت در سطح استان (به‌ویژه در راه‌های ارتباطی و قطب‌های گردشگری) و ایجاد پلیس گردشگری و استقرار آنان در مراکز مهم گردشگری استان
 - اولویت سرمایه‌گذاری‌های استان در بخش تأسیسات و زیربناها با هدف توسعه زیرساخت‌ها
 - تبلیغات منظم و مؤثر جاذبه‌های استان در سطح کشور
 - آموزش کد رفتار بین‌المللی و آداب و آیین تشریفات به مردم و متصدیان گردشگری استان
- تضمین امنیت سرمایه و سرمایه‌گذاری توسط دولت برای ایجاد انگیزه در بخش خصوصی و هدایت و حمایت صحیح از این بخش برای سرمایه‌گذاری در مناطق و قطب‌های گردشگری استان
- بهره‌گیری از قابلیت رسانه‌های ارتباط جمعی در بسترسازی فرهنگی در بین مردم
- برنامه‌ریزی برای افزایش میزان ماندگاری گردشگران داخلی و خارجی و مسافران عبوری
- ارتقای سطح ارتباطات و مبادلات بازرگانی، فرهنگی و... با کشورهای آسیای میانه که به دلیل همجواری و اشتراکات فرهنگی و مذهبی، می‌تواند مهم‌ترین بازار هدف گردشگران خارجی برای استان باشد.
- توسعه و بهسازی شبکه‌های ارتباطی استان به‌ویژه مسیرهای منتهی به جاذبه‌های مهم گردشگری
- توسعه‌ی صنعت اکو توریسم در استان با توجه به وجود مناظر طبیعی بکر و نادر و منحصر به فرد
- توسعه گردشگری فرهنگی و تاریخی در استان به دلیل وجود جاذبه‌های فراوان و منحصر به فرد

منابع

۱. ابراهیم‌زاده، عیسی و عبدالله آقاسی‌زاده. ۱۳۹۰. تأثیر منطقه آزاد چابهار بر توسعه گردشگری حوزه نفوذ آن با بهره‌گیری از مدل رگرسیون و آزمون T، فصل‌نامه جغرافیا و توسعه، شماره ۲۱، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
۲. ابهری، بهروز. ۱۳۸۴. نقش صنعت توریسم بر متغیرهای کلان اقتصادی، مجموعه مقالات همایش ظرفیت‌های اقتصادی ایران با تأکید بر وضعیت گردشگری ایران در بستر جهانی، دانشگاه آزاد واحد فیروزکوه.
۳. اسفندیاری، ابوالفضل، محمدتقی ملک حسینی و سیدرضا موسوی‌زاده. ۱۳۹۲. بررسی نقش صنعت گردشگری در توسعه اجتماعی شهرهای مرزی (مطالعه موردی: استان گلستان). نشریه پژوهش‌نامه مطالعات مرزی، سال اول، شماره اول.
۴. امیر حاجلو، الهام؛ سیمین تولایی؛ احمد زنگانه و ابوالفضل زنگانه. ۱۳۹۲. ارزیابی و اولویت‌بندی اثرات گردشگری در سطح ملی با استفاده از فن Topsis، فصل‌نامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال سوم، شماره ۱۰، مردودشت.
۵. بمانیان، محمدرضا و هادی محمودی‌نژاد. ۱۳۸۸. مبانی برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری روستایی. جلد اول. چاپ اول، تهران، انتشارات هله.
۶. بیشویی، دیپاک. ۱۳۹۰. توریسم و توسعه اقتصادی. ترجمه حیدر لطفی و دیگران. جلد اول. چاپ اول، تهران، سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.

۷. بیگ محمدی، حسین. ۱۳۷۹. نگرش نو بر آثار اقتصادی توسعه جهانگردی، مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۱۵۷-۱۵۸، تهران.
۸. پاپلی‌یزدی، حسین و مهدی سقایی. ۱۳۸۶. گردشگری (ماهیت و مفاهیم). جلد اول. چاپ دوم، تهران، انتشارات سمت.
۹. جلالی عنصردی، طاهره. ۱۳۸۸. بررسی و پهنه‌بندی اقلیم توریستی استان آذربایجان شرقی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، جغرافیا و اقلیم‌شناسی، استاد راهنما بهروز ساری صراف، دانشگاه تبریز، دانشکده جغرافیا و برنامه‌ریزی.
۱۰. حاجی‌نژاد، علی، مهدی احمدی و علی احمدی. ۱۳۸۸. تأثیرات گردشگری تجاری بر توسعه کالبدی - فضایی مناطق شهری (مطالعه موردی: شهر بانه). مجله پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۱، شماره ۷۰.
۱۱. داس ویل، راجر. ۱۳۸۶. مدیریت جهانگردی. ترجمه سید محمد اعرابی و داود ایزدی. جلد اول. چاپ چهارم، تهران، انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
۱۲. دفتر برنامه‌ریزی و بودجه. ۱۳۹۳. گلستان در افق ۱۴۰۴. معاونت برنامه‌ریزی استانداری گلستان، پاییز.
۱۳. رضوانی، علی‌اصغر. ۱۳۸۲. جغرافیا و صنعت توریسم. جلد اول. چاپ پنجم، تهران، انتشارات دانشگاه پیام‌نور.
۱۴. رضوانی، محمدرضا. ۱۳۸۷. توسعه گردشگری روستایی با رویکرد گردشگری پایدار. جلد اول. چاپ اول، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۱۵. رمضان‌زاده لیسبوئی، مهدی، زهرا حیدری و جواد گلین شریف‌دینی. ۱۳۸۹. امنیت و توسعه فعالیت‌های گردشگری در شهرهای ساحلی (مطالعه موردی: سواحل شهر رامسر)، مجموعه چکیده مقاله‌های همایش ملی امنیت در شهرهای ساحلی، فرماندهی انتظامی استان هرمزگان - دفتر تحقیقات کاربردی.
۱۶. رنجبریان، بهرام و محمد زاهدی. ۱۳۸۸. شناخت گردشگری. جلد اول. چاپ ششم، اصفهان، انتشارات چهارباغ.
۱۷. زارعی نمین، علی؛ علی قنبری عدیوی و احسان سلیمی سودرجانی. ۱۳۹۰. اثرات در آمدی صنعت جهانگردی بر رشد اقتصادی کشورهای اسلامی عضو D8، فصل‌نامه مطالعات گردشگری. سال هفتم. شماره ۱۵.
۱۸. شربتی، اکبر. ۱۳۸۹. جایگاه جاذبه‌های یادمانی و تاریخی استان گلستان در جذب توریست، فصل‌نامه آمایش، سال سوم، شماره ۸، دانشگاه آزاد اسلامی ملایر.
۱۹. شعبانی، خلیل. ۱۳۸۹. بررسی ساختار اجتماعی و فرهنگی اقوام ساکن در ایران با تکیه بر استان گلستان، فصل‌نامه فرهنگ گلستان، سال دوم، شماره ۴، گرگان.
۲۰. صباغ کرمانی و سعید امیریان. ۱۳۷۹. بررسی اثرات اقتصادی توریسم در جمهوری اسلامی ایران (با استفاده از تحلیل داده - ستانده)، پژوهش‌نامه بازرگانی.
۲۱. صیدایی، سید اسکندر و شهین رستمی. ۱۳۹۱. سنجش تأثیرات اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی توسعه گردشگری (نمونه موردی شهر کرمانشاه). مجله برنامه‌ریزی فضایی. سال دوم. شماره سوم (پیاپی ۷)
۲۲. صیدالی، محسن؛ رضا سلیمانگلی و هادی قره‌گوزلو. ۱۳۹۱. بررسی اثرات گردشگری در توسعه روستایی (مطالعه موردی: روستاهای دهستان چهل چای شهرستان مینودشت). فصل‌نامه فضای گردشگری. سال اول. شماره ۳.
۲۳. ضرابی، اصغر و صدیف اسلامی پریخانی. ۱۳۹۰. سنجش تأثیرات اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و زیست‌محیطی توسعه گردشگری (مطالعه موردی: شهرستان مشکین‌شهر)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۵، دانشگاه تهران.
۲۴. طیبی، سید کمیل؛ روح‌الله بابکی و امیر جباری. ۱۳۸۶. بررسی رابطه توسعه گردشگری و رشد اقتصادی در ایران (۱۳۳۸-۱۳۸۳)، پژوهش‌نامه‌ی علوم انسانی و اجتماعی (ویژه اقتصاد)، سال هفتم، شماره ۲۶، دانشگاه مازندران.
۲۵. کاظمی، مهدی. ۱۳۸۰. فرهنگ زیربنای جهانگردی پایدار ایران، مجله علوم انسانی، ویژه‌نامه اقتصاد و مدیریت، شماره ۱۷، دانشگاه سیستان و بلوچستان.

۲۶. کاظمی، مهدی، ۱۳۸۷. تحلیل ادراک شهروندان زاهدانی در توسعه گردشگری چابهار، فصل‌نامه جغرافیا و توسعه، پاییز و زمستان، شماره پیاپی ۱۲، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
۲۷. کارگر، بهمن. ۱۳۸۶. توسعه شهرنشینی و صنعت گردشگری در ایران (از مفهوم تا راه‌کار). جلد اول. چاپ اول، تهران، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
۲۸. گی، چاک وای. ۱۳۸۶. جهانگردی در چشم‌انداز جامع. ترجمه علی پارسایان و سید محمد اعرابی. جلد اول. چاپ چهارم، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
۲۹. قائمی، رمضان‌علی. ۱۳۷۹. جاذبه‌های جهانگردی استان گلستان. جلد اول. چاپ اول، گرگان، انتشارات نگار گستر.
۳۰. قاسم‌پور، محمود؛ خلیل شعبانی؛ اسماعیل شاهکویی و منیژه حسن‌زاده. ۱۳۷۹. جغرافیای استان گلستان. جلد اول. چاپ سوم، تهران، شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.
۳۱. محلاتی، صلاح‌الدین. ۱۳۸۰. درآمدی بر جهانگردی. جلد اول. چاپ اول، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.
۳۲. مطیعی لنگرودی، سید حسن و ماهره نصرتی. ۱۳۹۰. امکان‌سنجی توسعه گردشگری در نواحی روستایی از دیدگاه گردشگران بخش گرگان‌رود شهرستان تالش، مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال ۲۲، شماره ۴۱، اصفهان.
۳۳. مهرابی بشر آبادی، حسین؛ سید عبدالحمید جلایی اسفندآبادی؛ علیرضا شکیبایی و ابراهیم جاودان. ۱۳۸۹. بررسی نقش گردشگری در اقتصاد استان کرمان و توسعه کالبدی شهرستان‌های آن، دوفصل‌نامه مدیریت شهری، شماره ۲۶، تهران.
۳۴. معاونت برنامه‌ریزی. ۱۳۹۰. گزارش اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی سال ۱۳۸۹ استان گلستان، معاونت برنامه‌ریزی استانداری گلستان، شماره ۴۹۳، گرگان.
۳۵. مهندسین مشاور هامون یک. ۱۳۸۲. برنامه‌ریزی توسعه و آمایش استان گلستان فعالیت‌های تولیدی و اقتصادی (گردشگری). جلد اول. چاپ اول، گرگان، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گلستان.
۳۶. میراج، فرحناز. ۱۳۸۶. اثر جاذبه‌های گردشگری استان سمنان بر پویایی اشتغال. نشریه علوم جغرافیایی، جلد ۷، شماره ۱۰.
۳۷. یوسفی‌پور، غلام‌رضا، ۱۳۷۹. نقش صنعت گردشگری در توسعه اقتصادی ایران و راه‌های گسترش آن، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، رشته اقتصاد، استاد راهنما حسین باهر، دانشگاه امام صادق، دانشکده معارف اسلامی و اقتصاد
38. Font Xavier and Ahjem Tor, E. 1999. Searchng for a balance in Tourism Development strategies, international journal of con temporary hospitality management, volume: 11; Issue: 2/3, Pp: 73-77
39. Hall prentice, edition. Stephan F. 1994. Witt and luie Management, hand book, second
40. UNWTO, 2007. Tourism highlights, 2007. Edition.

